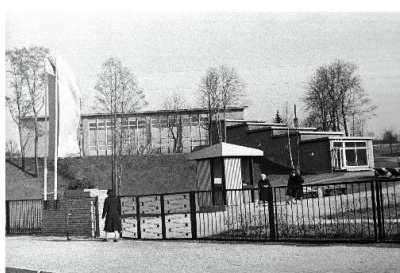

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Hanna Selvet

VALVE PORMEISTRI VARAJANE LOOMING. NÕUKOGUDE MAASTIKUARHITEKTUURI RESTAUREERIMISE PROBLEMAATIKA

BAKALAUREUSETÖÖ

Juhendaja: Maris Mändel (MA)

Tallinn 2013

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud antud bakalaureusetöö iseseisvalt ning seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on töös viidatud.

„ ” 2013. a.

.....

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele :

„ ” 2013. a.

.....

Kaitstud hindele:

.....

„ ” 2013. a.

.....

<u>SISSEJUHATUS</u>	<u>2</u>
<u>1. AJALOOLINE ÜLEVAADE</u>	<u>4</u>
<u>1.1. 1950 – 60ndad Nõukogude Eesti arhitektuuris</u>	<u>4</u>
<u>1.2. Maastikuarhitektuuri esiletõus 1960ndatel</u>	<u>5</u>
<u>1.3. Arhitekt, planeerija ja maastikuarhitekt Valve Pormeister</u>	<u>6</u>
<u>2. NÕUKOGUDE PERIOODI MAASTIKE RESTAUREERIMISEST</u>	<u>9</u>
<u>2.1 Rahvusvahelised kokkulepped ja põhimõtted</u>	<u>9</u>
<u>3. JUHTUMIUURING 1: LILLEPAVILJON JA KOHVIK TULJAK</u>	<u>12</u>
<u>3.1. Ehituslugu ja arhitektuur</u>	<u>12</u>
<u>3.2. Maastiku ajalugu ja planeerimine</u>	<u>17</u>
<u>3.3. Maastiku konserveerimistööd</u>	<u>19</u>
<u>3.3.1. Väärtused</u>	<u>19</u>
<u>3.3.2. Olemasolev olukord ja ettepanekud konserveerimistöödeks</u>	<u>20</u>
<u>4. JUHTUMIUURING 2: KURTNA LINNUKASVATUSE KATSEJAAM</u>	<u>23</u>
<u>4.1 Ehituslugu ja arhitektuur</u>	<u>23</u>
<u>4.2. Maastiku ajalugu ja planeerimine</u>	<u>25</u>
<u>4.3. Maastiku konserveerimistööd</u>	<u>26</u>
<u>4.3.1. Väärtused</u>	<u>26</u>
<u>4.3.2. Olemasolev olukord ja ettepanekud konserveerimistöödeks</u>	<u>27</u>
<u>KOKKUVÕTE</u>	<u>29</u>
<u>SUMMARY</u>	<u>31</u>
<u>KASUTATUD MATERJALID</u>	<u>32</u>
<u>LISAD</u>	<u>37</u>

SISSEJUHATUS

Viimastel aastatel on üldsuse tähelepanu alla tõusnud üha enam nõukogude perioodist pärit olev arhitektuur. Läbi mitmete protsesside, mis on mõnel juhul kaasa toonud väärtusliku objekti hävingu, on hakatud vastava ajastu pärandit enim väärtustama ning sellest kõnelema. Avalikkuse tähelepanu juhtimiseks ja teadlikkuse tõstmiseks on ellu kutsutud erinevaid vastava arhitektuuripärandiga tegelevaid programme ja algatusi.¹ Siiski, seni on tegeletud peamiselt ajastu arhitektuuripärandiga, jättes kõrvale maastikukujunduse osa. Eesti kontekstis on nõukogudeaegne maastikuarhitektuur seni uurimata teema.

Nõukogude Eesti maastikuarhitektuur oli tihedas seoses hoonete arhitektuuriga. 1960ndate modernismilaines tõusis oma meisterliku maastiku ja arhitektuuri sidumise oskusega väga hästi esile Valve Pormeister. Käesolev bakalaureuse töö tegelebki modernistlike maastike uurimisega Valve Pormeistri loominguga kahe erineva näite põhjal. Läbi Lillepaviljoni, kohvik Tuljaku ning Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama analüüsi, on töö eesmärgiks olnud selgitada nende maastike olemust ning väärtuseid, pakkudes lahendusi ka edaspidisteks restaureerimistöödeks. Antud töös esitletud objektid on valitud peamiselt nende tänaseks muutunud funktsiooni ning erineva seisukorra tõttu. Töös käsitletud objektid on ehitatud väga lühikese ajaperioodi vältel, nõukogude modernismiperioodil aastatel 1960 – 66. Lillepaviljoni viimased remondi- ja juurdeehitustööd toimusid 18 aastat tagasi autori enda projekti järgi. Kohvik Tuljak on seisnud ligikaudu 10 aastat tühjana, suur osa originaalsisustusest ja ümbritsevast aiast on hävinud. Hotelliks kohandatud Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone on restaureeritud ja suur osa originaalsest sisustusest ning maastikukujundusest on säilinud.

Tegeledes uurimistöös modernistliku maastikuga, ei saa kõrvale jätta ka sellega tugevalt seotud mahulist arhitektuuri. Mistõttu põhjalikuma ülevaate andmiseks olen töös tutvustanud peamisi 1960ndate aastate suundumusi nii arhitektuuris kui maastikukujunduses, karniisiarhitektuuri ja Põhjamaade modernismi levikust ning maastikuarhitektuuri levikust Nõukogude Eestis. Lühidalt tutvustan ka arhitekt Valve Pormeistri loominguteed.

Töös vaadeldud objektide ülevaated on koostatud peamiselt Arhitektuurimuuseumi Valve Pormeistri arhiivis leiduvate projektide ja käsikirjade põhjal. Valve Pormeistri eluloo ja

¹ DOCOMOMO (Documentation and Conservation of Modern Movement) ning II maailmasõjajärgse pärandiga tegelevate nimistute loomine Suurbritannias (English Heritage post-war listings)

loominguga terviklikult saab tutvuda Liina Jänese magistritöös.² Samuti on välja antud 2005. aastal Eesti Arhitektuurimuuseumis toimunud Valve Pormeistri loomingut tutvustava näituse kataloog.³

² Liina Jänes, Valve Pormeister ja Eesti maa-arhitektuuri tõus. Magistritöö. Juhendaja Mart Kalm. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2005.

³ L. Jänes, Valve Pormeister. Eesti maa-arhitektuuri uuendaja. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2005.

1. AJALOOLINE ÜLEVAADE

1.1. 1950 – 60ndad Nõukogude Eesti arhitektuuris

Sõjajärgne Eesti astus ühte sammu Nõukogude Liiduga, ka meie arhitektuuripilti valitses suuremate või väiksemate mööndustega stalinistlik arhitektuurikeel. Stalinism võttis üle elemente uusklassitsistlikust arhitektuurist, lisades sinna rikkalikult kommunistlike sümbolitega kujundatud dekoorielemente, pannes rõhku suurejoonelisele ansamblilisusele ja sümmeetriataotlusele. Silmas pidades stalinistliku arhitektuuri ebapraktilisust avaldas Kommunistlik Partei 1955. aastal määruse „Liialduste likvideerimisest projekteerimise alal ning ehitustegevuses“, mis mõistis hukka eelnenud klassitsistlike elementidega rikastatud lopsaka arhitektuurikeele.⁴ Sõjajärgset ehitust ei iseloomustanud toona mitte ainult ehitustegevuse massiline kasvamine, vaid ka uute materjalide kasutuselevõtt ning moodsa arhitektuurikeele juurutamine. Siiski kaldus arhitektuuris raskuskese nüüdsest üha enam loominguliselt tegevuselt praktilise inseneritöö suunas. Peale 1955. aasta määrust ei loetud arhitektuuri mitte enam niivõrd kunstiks kui lihtsalt ehituste tootmiseks.

Käsitletava perioodi ehitustegevust võib jagada kolme suuremasse gruppi – tööstusehitus, elamuehitus ja ühiskondlik ehitus. Toona tegutses Eesti NSV-s kolm suuremat riiklikku projekteerimisinstituuti. „Eesti Projekt“ oli tegev eelkõige linnaplaneerimises ja elamute ning ühiskondlike hoonete ehituses. „Eesti Tööstusprojekt“ oli spetsialiseerunud tehniliste ehitiste ja tootmishoonete projekteerimisele. „Eesti Maaehitusprojekt“ tegeles maapiirkondade planeeringute ja põllumajandushoonete projekteerimisega.⁵ Valve Pormeister oli alates 1952. aastast tööal „Eesti Põllumajandusprojektis“ (hiljem „Eesti Maaehitusprojekt“) ja tema ülesandeks oligi põhiliselt maa asulate haljastus- ja projekteerimistööd.

Peale stalinistliku stiili põlu alla sattumist oli vaja leida uus ühtne stiil, mis oleks sobivam Nõukogude ehitustegevuse hooga kasvu tingimustesse. Eeskujude otsimisel pöörati pilk esimest korda läände ja eelkõige meie põhjanaabrite soomlaste juurde. Peale Stalini surma oli selline pööre mõnevõrra ootamatu, tähistades uue sulaajastu algust. Endise põlatud lääneliku arhitektuuri võtsid nüüdsest paljuski eeskujuks Nõukogude Eesti arhitektid. Juba 1950ndate keskel tihenesid sidemed Eesti ja Soome arhitektuuriringkondade vahel. 1953. aastal sõlmiti mitmeid Soome ja Eesti linnadevahelisi sõprussuhteid ning suhted tihenesid ka loomingulistes

⁴ Mart Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2002, lk 285.

⁵ Harald Arman, Uno Kammal, Mart Port, A. Saar, Nõukogude Eesti ehitus ja arhitektuur 1940 – 1965. Tallinn: Eesti Raamat, 1965, lk 10.

ringkondades. 1950ndatel pööras Soome riik tähelepanu oma arhitektuuri tutvustamiseks mitmel pool maailmas, ning selle abistamiseks loodi 1956. aastal Soome Arhitektuurimuuseum.⁶ Juba 1960. aastal avati Soome arhitektuuri tutvustav näitus ka Moskvas ning 1950ndate lõpus käisid mitmed Eestis tegevad arhitektid reisirõõmiga Soomes.⁷ Põhjamaine modernism toetas lihtsat vormi, lakoonilisi tellise, puidu ja krohvipindu ning arhitektuur oli vaba endiseaegsest sümmeetriast. Seda perioodi võib lugeda ka maastikuarhitektuuri esiletõusmise perioodiks. Nüüdsest üha suuremat tähelepanu osutati hoone sobitamisele seda ümbritsevasse maastikusse.

1.2. Maastikuarhitektuuri esiletõus 1960ndatel

Eesti NSV-s koolitati sõjajärgsetel aastatel välisruumiga tegelevaid spetsialiste lühikesel ajaperioodil aastatel 1948-61.⁸ Eesti Riiklikus Kunstiinstituudis aia- ja pargikujunduse kunstniku eriala lõpetas ka Valve Pormeister 1952. aastal. Tulevasi spetsialiste koolitas toona Aleksander Niine, kes oli ise kursis maastikuarhitektuuri olemuse ning põhimõtetega tänu Inglismaal Readingi ülikoolis omandatud haridusele.⁹ Aleksander Niine tutvustab maastikuarhitektuuri mõistet oma raamatus „Maastikuarhitektuuri probleeme Eesti NSV-s“, kus toob välja ka erinevused haljastamise, kujundamise ja planeerimise vahel.¹⁰ Stalinismi perioodil oli tundmatu maastikuarhitektuuri termin, ning kasutusel olid valdavalt aiandusarhitekti, aiandusagronoomi või haljasala ehitajate mõisted. Juba 1960ndatel sõnastab Aleksander Niine täpsemalt maastikuarhitektuuri termini: „Maastikuarhitektuur on arhitektuuriharu, mis kujundab inimese intensiivse mõju sfääris olevat territooriumi ning seal asuvaid looduslikke ja tehiseobjekte. Ta kujundab inimese olemisega kaasnevad ehitused ning looduses tehtavad muudatused loodusega ühtseks tervikuks, taotlede seejuures looduse säilitamist, hooldamist ning ümberkujundamist vormis, mis kindlustab inimeste olemist nii

⁶ Petra Ceferin, Arhitektuuri imagoloogia. Soome ehituskunst läbi objektiivi. – Ehituskunst nr 41/42, lk 84 – 92.

⁷ Karin Hallas-Murula, Soome – Eesti: sajand arhitektuuri suhteid. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2005, lk. 127.

⁸ Eesti Kunstiakadeemia vilistlased. Aia- ja pargikujundus. <http://www.artun.ee/popText.php?id=276> (vaadatud 13. IV 2013).

⁹ Nora Tammoja, Eesti aianduse biograafiline leksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998, lk 94.

¹⁰ Aleksander Niine, Maastikuarhitektuuri probleeme Eesti NSV-s. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1965, lk 6.

kaasajas kui tulevikus¹¹ Samuti võeti 1963. aastal Looduskaitse valitsuse koosseisu esmakordselt tööle ka maastikuarhitekt.¹²

Sõjajärgsetel aastatel muutus maastikuarhitektuurialane tegevus suuresti. Esvalt tuli tegeleda sõjakahjustuste likvideerimisega. Kõige kiiremaks ja valutumaks osutus hävinenud hoonete asemele haljasalade rajamine. Planeeringuid algatati eelkõige kogu vabariigi ulatuses, seejärel pöördudes väiksemate üksuste – linnade ja alevite juurde. Nüüdseks, kus maa uus omanik oli riik, hõlbustas see suuremahuliste planeeringute koostamist ja rajamist. Selline planeerimisviis pidi tagama ühtse tervikliku lahenduse.¹³

Ajastu üheks probleemiks kujunes ühetaolise arhitektuuripildi kujunemine. Modernistliku tüüphoonestuse rajamise kõrval sai nüüdsest üha enam tähelepanu ka välisruumi kujundamine, mille abil loodeti leevendada tüüpprojektide kasutamisest tuleneva üksluise keskkonna kujunemist linnades ja väiksemates asulates.¹⁴ Haljastamise juures lähtuti kolmest põhimõttest: funktsionaalsusest, ökonoomsusest ja esteetilisusest. Välisruumi juba olemasoleva loodusliku osa puhul rõhutati selle maksimaalset säilitamist ning uute elementide lisamise puhul selle loodustlähedust ning harmoonilist sulandamist looduskeskkonda.¹⁵ Olemasoleva haljastuse säilitamist pidas oma töödes oluliseks ka Valve Pormeister, kes projekteeris Lillepaviljoni reljeefsele pinnasele juba olemasoleva kõrghaljastuse vahele. Samamoodi oli oluline osa Kurtina Linnukasvatuse Katsejaama peahoone haljastuses endist mõisahoonet ümbritsev park.

1.3. Arhitekt, planeerija ja maastikuarhitekt Valve Pormeister

Valve Pormeistrit (ill 1) nimetatakse õigusega üheks Nõukogude perioodi tähelepanuväärivamaks arhitektiks. Vaatamata arhitektihariduse puudumisest, on tema looming tähtsal kohal Eesti arhitektuuri loos. Ta lõpetas Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi 1952. aastal ning peale kooli suunati Pormeister planeerija ja haljastusarhitektina tööle Eesti

¹¹ A. Niine, Maastikuarhitektuuri probleeme Eesti NSV-s, lk 5.

¹² Nora Tammoja, Ethel Brafmann; Parkide projekteerimine ja ehitamine aastail 1945...1980. – Ehitus ja Arhitektuur 1. Tallinn: Eesti NSV Riikliku Ehituskomitee bületään, 1982, lk 46.

¹³ A. Niine, Maastikuarhitektuuri probleeme Eesti NSV-s, lk 27.

¹⁴ Sealsamas, lk 27.

¹⁵ A. Niine, Haljastaja käsiraamat. Tallinn: Valgus, 1970, lk 7.

Põllumajandusprojekti Tallinna planeerimisosakonda. 1964. aastast nimetati asutus ümber Eesti Maaehitusprojektiks, kus ta töötas kuni 1992. aastani.¹⁶

Nõukogude modernismiajastu kõige huvitavamad lahendused valmisid enamasti just eriprojektidena valminud ehitistel. Valve Pormeistri looming ühiskondlike hoonete ja eriprojektide näol esindas populaarset põhjamaist modernismi. Valve Pormeistri esimese tööna valminud Lillepaviljoni peab arhitektuuriajaloolane Mart Kalm üheks esimeseks sammuks modernistlikus arhitektuuris Nõukogude Eestis. Lillepaviljonis avaldub ka arhitekti oskus ühendada meisterlikult maastikku ja hoone. Just orgaanilisus, looduslähedus ja lihtne vorm on üheks Valve Pormeistri eripäraks, mis saadab teda läbi loomingu. Valve Pormeister põhjamaade modernismi maaletoojana oli üks esimesi, kes tutvustas siinmail lamedakatuselist ja endisest orgaanilisest arhitektuurist märksa jõulisemat karniisiarhitektuuri.¹⁷ Kaasaegse võttena leidsid tumedad puidust karniisid ühes kasutust Lillepaviljoni juurdeehituse kohvik „Tuljak“ puhul ning hiljem ka siledapinnaliste valgete karniisidena Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoones. Pormeistri tutvustatud karniisiarhitektuuri võtet kasutati ka veel 1970 – 80ndatel aastatel.

1. Valve Pormeister Kurtas, 1966. a.

¹⁶ Sulev Nurme, Nele Nutt, Pargiterminite seletussõnaraamat. Tallinn: Chaser Print Agency, 2012, lk 84.

¹⁷ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 354.

Valve Pormeistri loodusetunnetus ja suurepärasead teadmised taimmaterjalist tulevad lisaks aia- ja pargikunstniku haridusele ka tänu õpingutele agronoomia erialal ning lapsepõlveaastatele Järvamaal isatalus Peedu külas. Tolleaegne maastikuarhitektuur oli tihedalt seotud modernistliku arhitektuuriga – hoone sulandus ümbritseva maastikuga üheks.¹⁸ Teisest küljest ühendas Pormeister maastikuvaated ka hoone interjööri osaks. Juba oma esimese projekti puhul kasutas Pormeister mitmest küljest suuri klaaspindu, mis ühendavad sise- ja välisruumi. Sama joont jätkab ta ka Tuljaku ja Kurtna projektide juures. Maastiku osatähtsus ei kasva mitte ainult hoone sobitamisel pinnavormide ja kõrghaljastusega, vaid nüüdsest muutub üha tähtsamaks sise- ja välisruumi omavaheline dialoog.

Oma loomingu eripära võtab arhitekt väga hästi kokku lausega: „Pean arhitektuuri sidumist loodusega ning ehitiste inimsõbralikke masse ja mõõtmeid projekteerimisel äärmiselt oluliseks. Ilma sügava ruumilise tunnetuseta ei sünni head ehitist.”¹⁹

¹⁸ Tiina Tammet, Eesti NSV 1960 aastate modernistliku maastikuarhitektuuri teoreetilised ja praktilised eeskujud. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2005, kd 14 (4), lk 118-136.

¹⁹ Valve Pormeister, Kolhooside loomise aegu ehk mis maamehel maketiga peale on hakata. – Eesti Kommunist, nr 4, 1989.

2. NÕUKOGUDE PERIOODI MAASTIKE RESTAUREERIMINE

2.1 Rahvusvahelised kokkulepped ja põhimõtted

Tänapäeval on rahvusvaheliselt tunnustatud konserveerimis- ja restaureerimispõhimõtted määratletud 1964. aastal vastu võetud Veneetsia hartaga. Veneetsia harta tugineb suuresti Itaalia kunstiajaloolase Cesare Brandi restaureerimisteoorial (*Teoria del Restauro*),²⁰ rõhutades kunstiteose juures läbiviidavate tegevustele eelnevate uuringute tähtsust, originaalmaterjali maksimaalse säilitamise olulisust ning kunstieseme erinevate kihistuste väärtustamist. Kuigi need põhimõtted kehtivad ka maastike konserveerimis- ja restaureerimistööde korral, võeti 1981. aastal vastu täiendavalt Firenze harta, mis tegeleb peamiselt ajalooliste parkide ja aedadega. Firenze harta käsitleb pargi kõige iseloomulikumat osist – taimmaterjali ning selle hooldamist ja säilitamist. Ka siin rõhutatakse mistahes sekkumisele eelnevate ajalooüuringute olulisust.²¹ Firenze harta määrab käsitletavate alade uurimise, restaureerimise, rekonstrueerimise ja hooldamise üldised põhimõtted. Kultuurilise tähtsusega paikadega tegeleb esmakordselt 1979. aastal vastu võetud ning 1999. aastal täiendatud Burra harta.²² Burra harta rõhutab pikaajalise konserveerimisplaani koostamise tähtsust. Maastike kontekstis tähendab see peamiselt taimkatte hooldusplaani koostamise vajalikkust.²³

20. sajandi arhitektuuripärandi teadvustamine ning väärtustamine on meie tänases ühiskonnas üsnagi uus teema. Kui Eesti liitus DOCOMOMO²⁴ organisatsiooniga juba 1993. aastal, siis laiemal huvi alla on see teema tõusnud eelkõige viimasel kümnendil seoses arhitektuuripärandi lagunemise või lammutamisega.

Veelgi uuem teema on tänasel päeval aga 20. sajandi maastikuarhitektuuri tutvustamine ja väärtustamine. Senini on jäänud modernistlikud maastikud huviorbiidilt kõrvale. Seoses maastike ning nende restaureerimise – konserveerimisega, on senini tegeletud peamiselt mõisakomplekside juurde kuuluvate parkidega ning ka külamaastike uurimisega. Ajalooliste parkide restaureerimist Eesti kontekstis on käsitletud põhjalikult Urve Sinijärv oma doktoritöös. Mujal Euroopas on 20. sajandi ja eelkõige II maailmasõja järgsete maastike

²⁰ Jukka Jokilehto, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2010, lk 301.

²¹ Firenze harta http://www.muinas.ee/files/Firenze%20harta_web.pdf (vaadatud 08. V 2013).

²² Burra harta http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf (vaadatud 08. V 2013).

²³ Urve Sinijärv, Kunst ja loodus pargis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn, 2012, lk 22.

²⁴ International Working Party for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement.

temaatika üha suuremat tähelepanu pälvinud. Suurbritannia näidete põhjal on antud temaatikaga tegelenud maastikuarhitekt Jan Haenraets. Oma doktoritöös²⁵ toob ta erinevate näidete põhjal välja põhilised probleemid, mis puudutavad II maailmasõja järgsete maastike väärtustamist, säilitamist ning restaureerimisprintsiipe. Erilist tähelepanu oma töös pöörab ta just lähiminevikust pärit maastike tutvustamise ja neile avaliku tähelepanu suunamisele. Siiski tuleb mainida, et olenemata erinevatest ajaperioodidest pärit olevatest maastikest, on konserveerimis- ja restaureerimisprintsiibid sarnased. Mõlemal juhul on välisruumi määratlevateks objektideks maapind, reljeefid või taimmaterjal ning kõige tähtsama mõõtmena ka aeg, mis mõjutab kõige enam maastiku kujunemist.²⁶

Eestis puudub kaasajal igasugune eelnev praktiline kogemus lähiminevikust pärit olevate maastike restaureerimisel. Nagu moodsa arhitektuuriga tegelemise puhul, võib ka moodsamate maastike puhul võtta eeskujuks samad põhimõtted, mis on aktuaalsed ka ajalooliste maastikega tegeledes. Inglismaa näidete põhjal toob maastikuarhitekt Jan Haenraets välja, et kuigi olemasolev restaureerimisalane metodoloogia on põhimõtteliselt sobiv erinevatest ajaperioodidest pärit olevate maastikega tegelemiseks, oleks siiski tarvis välja töötada rahvusvahelisel tasandil spetsiaalselt II maailmasõja järgseid maastikke puudutav strateegia.²⁷

Nõukogudeaegse maastikukujunduse juures võib välja tuua kolm põhilist kujunduselementi, millega antud teema raames tegeleda tuleks:

1. Kujundusvõtted maastikus ning haljasala planeering

Selgitades, milliseid võtteid on kasutanud arhitekt ja kuidas uut kujundust luues, on ära kasutatud olemasolev taimestik, pinnavormid või ümbritsevad veekogud. Pormeistri loomingu eripära tõttu on siinkohal aktuaalseks punktiks vaadete kasutamine maastikus.²⁸

2. Taimmaterjal

Oluliseks kujunduse osaks on maastiku elusosa. Täpsemalt analüüsides millist ning mis eesmärgil, on vastavat taimmaterjali kujunduste puhul kasutatud.²⁹

²⁵ Jan Haenraets, Identifying key problems regarding the conservation of designed landscapes: landscapes of the recent past. Doktoritöö, De Montfort University. Leicester, 2009.

²⁶ S. Nurme, Haljasalade kujundamine. Tartu: Eesti Põllumajandusülikool, 2003, lk 6-7.

²⁷ J. Haenraets, Identifying key problems regarding the conservation of Designer landscapes: landscapes of the recent past, lk 317.

²⁸ S. Nurme, Haljasalade kujundamine. Tartu: Eesti Põllumajandusülikool, 2003, lk 14.

3. Rajatised ja väikevormid

Omaette suure osana maastikukujunduses tuleb tegeleda kujunduse eluta osaga, ehk maastikus kulgevate teede, treppide, valgustite ja teiste arhitekti kujundatud detailidega.³⁰

Nii nagu mistahes mälestise puhul, võib välja tuua ka lähimineviku maastike juures põhimõtteliselt kolme erinevat tüüpi lähenemist: konserveeriv, restaureeriv või rekonstrueeriv lähenemine. Konserveeriv lähenemine tähendab maastike puhul eelkõige selliseid hooldavaid ja säilitavaid tegevusi nagu niitmine ja puude ning põõsaste lõikus. Samuti ainult maastikele omaselt on konserveeriva tegevuse üheks osaks plaaniline uute taimede istutus asendamaks hävinud või haigestunud taimmaterjali.³¹ Restaureeriv lähenemine tähendab peamiselt maastikus võimalikult täpset esialgse olukorra taastamist, kus on lubatud hilisemate väärtusetute kihistuste eemaldamist. Kuid samas tuleb väärtustada ka maastikukujunduse erinevatest ajaperioodidest pärit olevaid etappe.³² Rekonstrueerimise all mõistetakse enamasti hävinud osade taastamist maastikus ühtse keskkonna loomise eesmärgil. Rekonstrueerimise puhul on tegu juba koopiaga, mitte algupärase ajaloolise materjaliga. Kõikide tegevuste ühisosaks on põhjalike ajalooüuringute läbiviimine ning allikate kogumine.³³

Alljärgnevate näidete põhjal võib öelda, et lähimineviku maastike eripära arvestades väärib siinkohal enim tähelepanu konserveeriv ja restaureeriv lähenemine. Järgnevalt annan ülevaate kolmest objektist ning nende olemasolevast olukorrast. Iga näite puhul toon välja põhilised ettepanekud edaspidisteks konserveerimistöödeks.

²⁹ Sealsamas, lk 34.

³⁰ Sealsamas, lk 46.

³¹ Firenze Harta, artikkel 11. http://www.keskkonnaamet.ee/public/Firenze_harta.pdf (vaadatud vaadatud 08. V 2013).

³² S. Nurme, N. Nutt; Pargiterminite seletussõnaraamat, lk 53.

³³ Firenze Harta, artikkel 15. http://www.keskkonnaamet.ee/public/Firenze_harta.pdf (vaadatud vaadatud 08. V 2013).

3. JUHTUMIUURING 1: LILLEPAVILJON JA KOHVIK TULJAK

3.1. Ehituslugu ja arhitektuur

Eesti Kommunistliku Partei ja Eesti NSV määrusega 1957. aastal võeti vastu otsus Pirita tee äärne ala rahvamajanduse ja kultuurisaavutuste näituse- ning lauluväljaku väljaehitamiseks ning maa-ala laiendamiseks ligikaudu 30 hektarini. Kogu territoorium koos laululavaga pidi valmima Eesti NSV 1960. aastaks saabuva 20. juubeli pidustuste ajaks. Samuti toimus 1960. aasta juulis 15. üldlaulupidu.³⁴ Kui lauluväljaku projekti juures oli Valve Pormeister tegev eelkõige üldise planeerimise ja ala haljastamise juures, siis Lillepaviljonist sai esimene Pormeistri projekti järgi valmis ehitatud hoone.

Oma arhitektuurikeele poolest esindab Lillepaviljon orgaanilise ja maalähedasena Soome mõjutustega modernistlikku arhitektuuri. Pultkatusega ja suurte aknapindadega läbipaistev hoone mõjus värskelt ja uuenduslikult võrreldes eelneva perioodi stalinistliku arhitektuuriga, seetõttu pälvis Lillepaviljon nii üleliidulist tunnustust kui ka tähelepanu välismaises erialakirjanduses (ill 2, ill 3).³⁵

2. Vaade Lillepaviljoni interjööri, 1960. a.

³⁴ Muutused Lauluväljakul 1957 – 1960. <http://lauluvaljak.ee/tallinna-lauluvaljak/ajalugu/muutused-lauluvaljakul-1957-1960> (Vaadatud 24. XI 2012).

³⁵ V. Pormeister, F. Ruud; Tallinna lillepaviljon. Fotoalbum koos protokollidega nimetatud töö Nõukogude Eesti preemia taotlemiseks esitamise kohta, 1965 a. ERA, f R-1873, n 1, s 21.

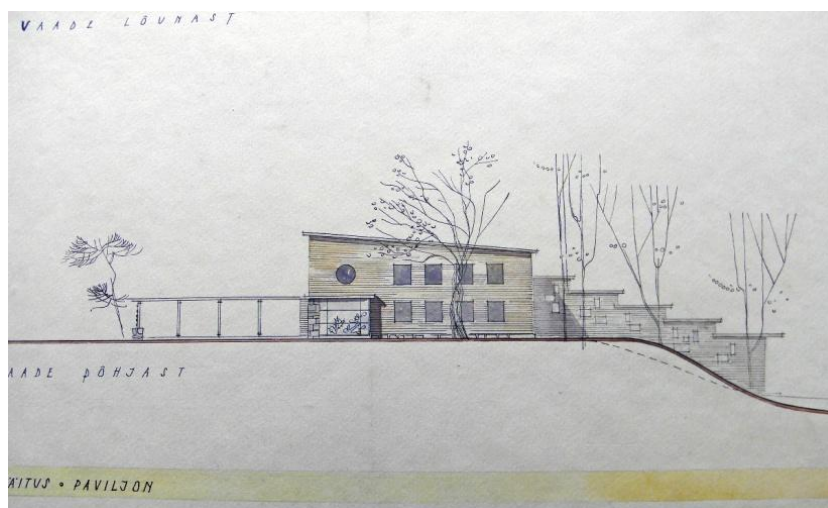
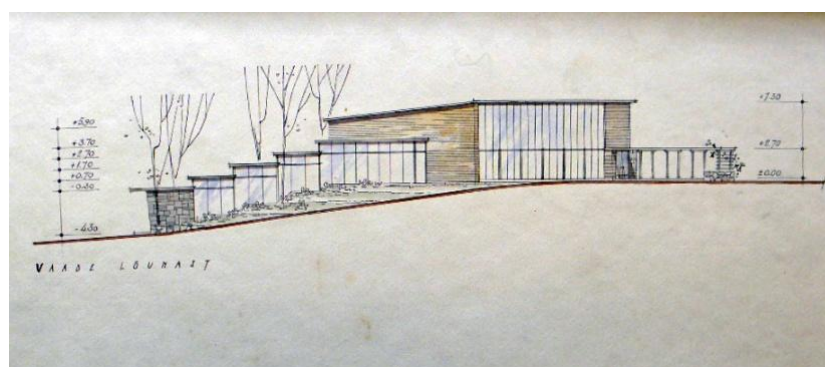
3. Vaade Lillepaviljoni esiküljele, 1968. a.

Hoone võib jagada kolmeks osaks – sissepääs, aiandusnäituse saal ja noorte naturalistide klubitoad ning töötajate ruumid. Sissepääs hoonesse kulgeb mööda astmelist galerii-treppi, mille ühes ääres paikneb kiviktaimla. Astmeline kiviktaimla kordub sissepääsu kõrval looduses, mis omakorda hajutab looduse ja ruumi omavahelist piiri. Sissepääsu-trepi klaasist seina vastas asub kontrastina tellissein väikeste aknapilude gruppidega. Aiandusnäituste jaoks mõeldud saaliosa on kujundatud kahest küljest kõrgete metallraamistusega akendega, luues avara ja õhulise ruumi. Saali idaküljel paiknev metallpiiretega trepp viib avatud rõdule, mille taga paiknesid töötajate ruumid ja noorte naturalistide klubiruumid. Hoone sisekujundus oli loodud eelkõige näitusepinnaks ja arvestama pidi taimmaterjali eksponeerimiseks vajaminevate tingimustega. Näitusesaali põrand oli laotud looduslikest paeplaatidest, mille all oli muldpind. Selline põrandakate andis võimaluse kasutada erinevaid variante näituste kujundamises. (Lisa 3. Valmimisjärgsed fotod Lillepaviljonist ja kohvik Tuljakust.)

Kogu ala planeerimise kavas oli ka Pirita Lillekasvatuse Näidissovhoosi näidisaia ja Lillepaviljoni ehitus. Arhitektuurikonkursist võttis Valve Pormeister osa koos Henno Sepmanniga ja ühiselt koostasid nad kokku kaheksa projekti.³⁶ Teistes Lillepaviljoni projektidest on säilinud arhiivis ühe variandina välja lõplikust projektist küllaltki erinevat kupliga ehitist. Sarnaselt lõpp-projektiga, oli siingi kasutatud suurt klaaspinda, puhta vuugiga

³⁶ L. Jänes, V. Pormeister ja Eesti maa-arhitektuuri tõus. Magistritöö, Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn, 2005, lk 32.

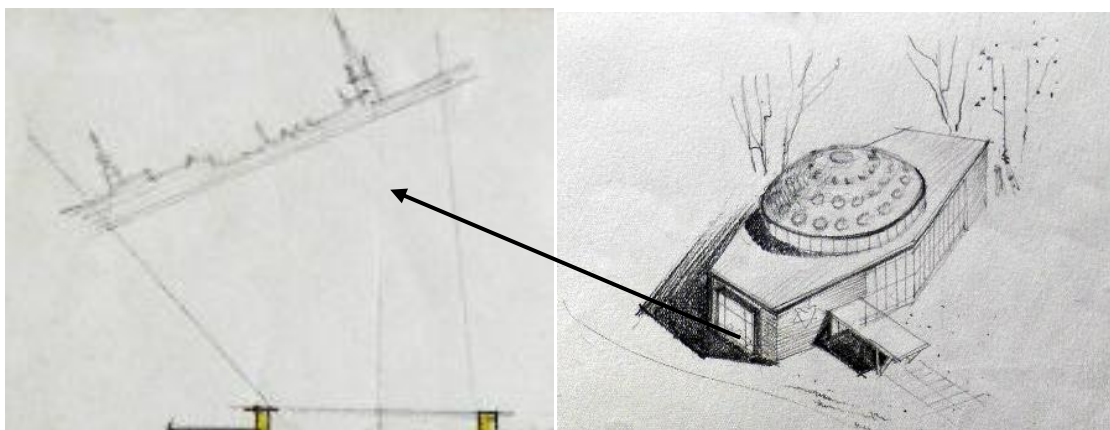
tellispinda ja asümmeetrilist maastikku jälgivat joont.³⁷ Hea kooskõla loodusega ning hoone lihtne vorm said lõpliku projekti valikul määravaks (ill 4).

4. Vaated Lillepaviljonile projektifaasis.

³⁷ Tallinna Lillepaviljon, projekt, 1959. EAM, f 33, n 1, s 140.

Tänu suurtele aknapindadele nii näitusesaalis kui sissepääsu osas oli peamine osa kujunduselemendist hoonet ümbritsev loodus ja avanevad vaated (ill 5) merele ja Tallinna siluetele. Tähtsaim osa Lillepaviljoni kujundusest oli aga pidevalt muutuv näituste väljapanek. Valve Pormeister oli ka mitmete aiandussaaduste ja iluaiaandusnäituste kujunduste autor.

5. Tallinna Lillepaviljoni üks algsetest variantidest. Autor rõhutab akendest avanevat vaadet Tallinna linnale.

Kuni Eesti taasiseseisvumiseni püsis Lillepaviljon oma esialgses mahus ja sisekujundusega. 1990ndate esimesel poolel läbis hoone Valve Pormeistri rekonstrueerimisprojektide alusel uuenduskuuri, mille käigus laiendati juurdeehitusega hoone edelaosa kontoriruumide tarbeks ja ehitati välja lillepaviljoni alused keldriruumid. Samuti muutus näitusesaali rõdule pääseva trepi asukoht ja kujundus.³⁸

Kohvik „Tuljak“ valmis juurdeehitusena suure külastatavusega Lillepaviljonile (ill 6). Projekti koostajaks, nagu ka Lillepaviljonile, oli Valve Pormeister. Projekt valmis 1965. aastal ning hoone ise valmis 1966. aastaks.³⁹

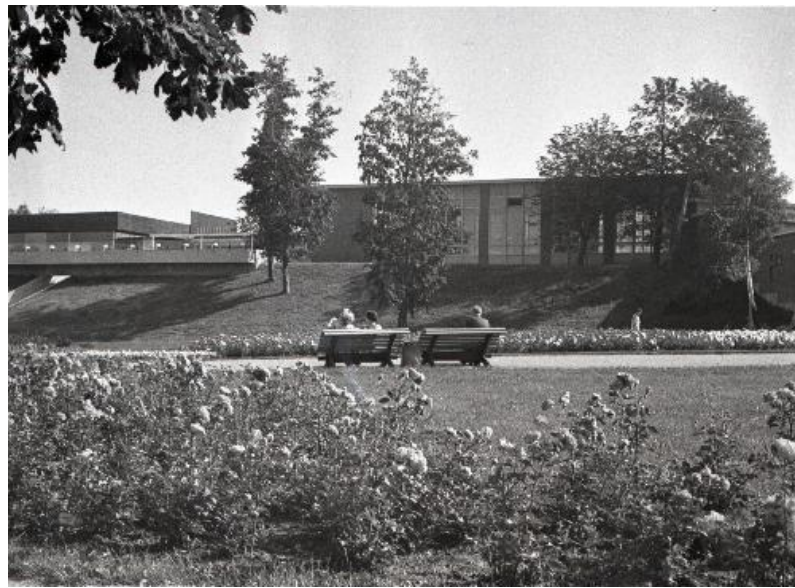

6. Vaade Lillepaviljoni kohvikuosale 1964. a.

³⁸ M. Kalm, Tallinn, Pirita tee 26 Lillepaviljoni krundi detailplaneeringu arhitektuuriajaloolised eritingimused, 1998. TKVA, n 2, s 118-b.

³⁹ L. Jänes, V. Pormeister ja Eesti maa-arhitektuuri tõus, lk 35.

Kui Lillepaviljon esindas modernismi pehmemat ja loodusega kooskõlas olevat vormi, siis kõigest mõni aasta hiljem ehitatud kohvik Tuljak esindas juba hoopis rangemat modernistlikku poolt. Tuljak – karniisiarhitektuuri esindajana, erines oma naabrist, loodusesse sulanduvast Lillepaviljonist, suuresti oma sirgejooneliste ja rangete täisnurksete vormidega ja paksu tumeda puitkarniisiga (ill 7). Eemalt vaadeldes eristuvad need kaks hoonet suuresti – Lillepaviljon on mööda mäenõlva alla looklev ja avatud ning varjatud kohvik Tuljakust paistab Pirita teele välja kaks horisontaalset betoonist ja puidust triipu. Küll aga ühendavaks jooneks kahe hoone puhul on suured klaasist pinnad ja neist avanevad vaated loodusesse.⁴⁰

7. Vaade Lillepaviljonile ja kohvik Tuljakule, 1968. a.

Uuendusliku võttena võeti Tuljaku puhul kasutusele esmakordselt laekonstruksioonina puitfermid, tänu millele oligi võimalik ehitada kohvikuosa kolm seina klaasist.⁴¹ Tuljak oli ühendatud Lillepaviljoniga galeriiga, mille peal asus rõdu, kuhu oli pääses hoovipoolsest keerdtrapist või kohvikuosa kuid peasissekäik jäi hoovipoolsele osale, kuhu oli võimalik pääseda läbi tunnelilaadse osa Pirita tee poolsest osast. Ka kohvik Tuljaku juures kasutas Pormeister traditsioonilisi kuid samaaegselt ka väga moodsaid materjale – punast fassaaditellist, puitu ja klaasi. Samu materjale kasutati ka interjööris. Kaminat aeda olid ehitatud šašlõki küpsetamiseks nii kivist- kui ka metallist kaminad. Aia piirdemüürid olid laotud paekivist ning hoone esiküljele jääv piirdemüür koos kioskiga on valmistatud betoonelementidest. Raketise jälgedega betoon on laialt kasutatud võte modernistlikus

⁴⁰ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 354.

⁴¹ M. Kalm, Saunapidu suvilas. Nõukogude eestlased Soome järgi läänit mängimas. – Kohandumise märgid. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2002, lk 161 – 177.

arhitektuuris, kuid 1960ndate Eestis ei leidnud nii laialdast kasutust. Hoone esist betoonpiiret ääristas klaasist tuulekaitsesein koos metallist kandiliste valgustitega, mis on küll tänaseks asendatud teistsuguste valgustitega.

Hoone sisekujunduse löid oma ajastu populaarseimad sisearhitektid – Väino Tamm ja Vello Asi. Kohviku interjööris kasutatud materjalid olid üle kantud hoone fassaadilt. Kohvik kujundati moodsa iseteenindusletiga, kuid juba 1969. aastal koostas Pormeister uue projekti, lisades hoonele juurdeehitusena ka köögiploki, mis valmis 1971. aastal. Endisest köögist ehitati välja külaliste garderoob ja puhvetiruum. Samal ajal korraldati ümber iseteeninduseks mõeldud kaminat aed. Suuremad muudatused kohvikuosas toimusid 1990ndate alguses, kui ruumide kaasajastamisega muudeti ka sisekujundust. Kohvik „Tuljak“ muudeti restoran „Carinaks“, mis tegutses 2000ndate aastate alguseni.⁴² Käesoleva seisuga on kooskõlastatud Muinsuskaitseametis ja Tallinna Kultuuriväärtuste Ametis Tuljaku kinnistu muinsuskaitse eritingimused detailplaneeringu koostamiseks, juurdeehituse projekteerimiseks ja kohvikuhuone (endine kohvik "Tuljak") restaureerimiseks.⁴³ Juurdeehitusena on lubatud endisele kohvikule lisada kuni 23 meetrine kuni kuue korruseline hoonemaht.⁴⁴ Hetkel seisab hoone tühjana.

3.2. Maastiku ajalugu ja planeerimine

Koos Lillepaviljoniga projekteeris Valve Pormeister ka Pirita Lillekasvatussovhoosi juurde kuuluva näidisaia, mis avati külastajatele 1961. aasta kevadel. Projekteeritav ala oli kaetud lepavõsaga ja uut kujundust luues planeeris Pormeister sinna avarad muruväljakud, lillepeenrad ja puudegrupid kombineerituna juba olemasoleva väärtusliku kõrghaljastusega.⁴⁵ Näidisaia juurde kuulus kunstlikult loodud tiik ja allikas, mille ümbrus oli kujundatud vee- ja varjutaimele sobivaks alaks. Lisaks oli aeda kujundatud sibullillede ala, kuhu oli istutatud üle 150 erineva sibullille, mitu kvartalit püsilillede ja suvelillede peenardega. Sisepääsu kõrval asetseb kiviktaimla (ill 8), mis jätkus ka hoone siseruumides sisepääsuosas. Selline sise- ning välisruumi ühendamise oli arhitekti loomingus armastatud võte. Aeda olid paigutatud gruppideks okaspuud- ja põõsad. Lillekasvatussovhoosi maa-alal paiknes ka

⁴² Karen Jagodin, Tamm ja Asi. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2007, lk 34.

⁴³ Liivi Künnapu, Muinsuskaitse eritingimused Tallinnas, Pirita tee 26E kinnistu detailplaneeringu koostamiseks, juurdeehituse projekteerimiseks ning kohvikuhuone restaureerimiseks, 2010. TKVA, n N9, s 6425-s.

⁴⁴ Raam arhitektid, Pirita tee 26E kinnistu detailplaneeringu eskiis, Tallinn 2010. TKVA, n N9-I, s 243.

⁴⁵ Olev Abner, Pirita tee 26E ala puittaimestiku haljastuslik hinnang. TKVA, n N-9I, s 246.

kasvuhoonete ja lavade osa, puuvilja- ja marjaaed.⁴⁶ (Vt lisa 6. Maastikukujunduses planeeritud taimede loetelu.)

Esimese dendroloogilise inventeerimise kohaselt 1961. aastal oli alal 85 nimetust puittaimi ning juba 1966. aasta inventariseerimisel loeti kokku ligikaudu 190 erinevat nimetust. 2007. aasta inventariseerimise tulemusena selgus, et endisest haljastusest on säilinud vaid väike osa, kokku loeti 34 erinevat nimetust puittaimi.⁴⁷ Väikevormidena tuleb esile tuua näidisaeda ääristavad piirded, mis olid metallist ning värvitud heledaks. Aias kulgevad teed olid laotud paekivi – või betooni – dolomiidiplaatidest. Suuremad teed olid kaetud asfalkattega.⁴⁸

Osa lillepaviljoni aia kujundusest moodustasid sinna paigutatud erinevate skulptorite tööd. Skulptuuridest paigutati näidisaeda Anton Starkopfi graniidist „Istuv karu“ (1960), Edgar Viirese betoonist „Kompositsioon“ (1964) ja Ernst Kirsi graniidist „Ema lapsega“ (1965).⁴⁹

Kohvik Tuljakut ümbritsev maastik kujundati lõpuks palju tagasihoidlikum esialgsest projektist. Teostamata jäeti eesaeda mõeldud labürint-basseinide ala ning kaminat aeda planeeritud basseini koos vesirattaga. Huvitava lahendusena tuleb esile tuua Valve Pormeistri kujundatud sissepääsuosa, mis kujutab endast otsekui maa-alust tunnelit läbi roheline künka, mis eristus Lillepaviljoni avatud sissepääsuosast. Tuljaku välisruumi ilmestas kaminat aed (ill 9), mis on praeguseni säilinud, kuid üsnagi halvas seisukorras. See koosnes paekivimüüri ehitatud välikaminatist ning betoonplaatidest laotud jalgteedest. Kohvikuosa küljel paiknes betoonastmete ning metallist piiretega keerdtrepp, mis on samuti käesoleval ajal olemas.

8. Kiviktaimla sissepääsu kõrval, 1960. a.

9. Kaminat aed, 1966. a.

⁴⁶ Pirita aiandussovhoosi näidisaia lillepaviljoni juurdeehitus; töö nr E-338/2507. Haljastamise plaan. ERA, f V-127, n 1, s 8274.

⁴⁷ Heldur Sander, Pirita tee 26 ja 26E vahelise haljastuse hinnang. TKVA, n N-9I, s 246.

⁴⁸ Tallinna Lillepaviljoni maa-ala vertikaalplaneerimine, 1959. EAM, f 33, n 1, s 4.

⁴⁹ Raam arhitektid, Pirita tee 26E kinnistu detailplaneeringu eskiis, 2010. TKVA, n N9-I, s 243.

3.3. Maastiku konserveerimistööd

3.3.1 Väärtused

Maastike restaureerimise puhul ei saa jätta kõrvale nende suurimate väärtuste selgitamist. Kui Eesti on rikas ajalooliste parkide ning haljasalade poolest, siis vaatamata sellele, et Nõukogude perioodist ei ole palju aega möödas, on haljasalad Nõukogude ajast siiski väga vähe säilinud. Ometi tuleb mainida, et planeerimistegevus oli toona vilgas. Vaatamata haljastusalase planeerimistegevuse olemasolule, jäi siiski mitmel juhul planeering teostamata.⁵⁰ Seda enam, et tegu on haruldase peatükiga Eesti maastikuarhitektuuri ajaloos, tuleb maastikes leiduvaid väärtuseid välja tuua ning analüüsida. Alljärgnevalt toon punktide haaval välja tänased maastikukujunduse tähtsamad elemendid, mis vääriavad kindlasti edaspidist säilitamist:

1. Algne, hoone esiosal, säilinud planeering koos aiandi tegutsemisaastatel rajatud haljastuse, teede ning vaadetega.
2. Olemasolevad algsed väikevormid maastikus:
 - Valgustid
 - Teed
 - Piirded ja väravad
 - Veekogu müüritis
 - Kamine aia paekivist sein ühes kamine ja tellisest korstnatega
 - Kohvik Tuljaku keerdtrepp
 - Aiaskulptuurid
3. Suurima väärtusena võib, lisaks kujunduse üksikosadele, välja tuua kogu ala tervikliku säilimise, mis on ühes oma modernistliku hoone ja maastikuarhitektuurse lahendusega Eesti kontekstis haruldane (ill 10, 11, 12)

⁵⁰ Tiina Linna, Aedadest parkideni. Ülevaade Tallinna aiakunsti ajaloost. – Eesti Parkide Almanahh 1. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Keskkonnaministeerium, 2007, lk 30 – 39.

10. Algsed väravad, 2013. a.

11. Kinnikasvanud jalgte, 2013.a.

12. Kamine aed, 2013. a.

3.3.2. Olemasolev olukord ja ettepanekud konserveerimistöödeks

Võrreldes algse olukorraga on Lillepaviljoni ja Tuljakut ümbritseva maastik muutunud paljuki (Lisa 2. Väljavõte Lillepaviljoni 1991. a haljastusplaanist). Suurimad muutused toimusid peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist seoses maareformiga. Nüüdsest ei ole enam riik kogu maa omanik. Seoses endise aiandussovhoosi näidisaia tükeldamisega väiksemateks kruntideks, on suures osas hävinud hoone tagumisel küljel asunud planeering ning kujundus (ill 13).

13. Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku tänane krundijaotus.

Lillepaviljon ja kohvik Tuljak on küll mõlemad riiklikud mälestised, kuid arvestama peab ka seda, et nende hoonete väärtus ei ole seisne üksnes hoone arhitektuurses mahus. Suur tähtsus on siinkohal ka hoonete paiknemisel reljeefsel maastikul, hoonest avanevad vaated ümbritsevale kujundatud maastikule ning kujundatud maastiku ülejäänud elemendid: teed, piirded, skulptuurid ja taimmaterjal. Säilinud ei ole hoone esiküljele rajatud ja vastavalt näituste iseloomule muutunud taimmaterjaliga lillepeenraid. Samuti ka Lillepaviljoni sissepääsuosa kõrval asuv tiik koos vee – ja varjualataimestikuga. Küll aga on endise tiigi asukoht ja seda piiravad paekiviääred veel maastikus olemas ja selgelt nähtavad, seega oleks tiik taastatav.

Säilinud on hoonekompleksi esiküljel olev kõrghaljastus, murupindade sisse rajatud betooni-dolomiidiplaatidest jalgteed, ala esikülge raamistanud metallpiirded ja välisvalgustid. Kohvik Tuljaku poolisel küljel on säilinud paekivimüür ning märgatavad on endise kaminat aia kujunduse jäljed.

Antud kujunduse korrastamise ja taastamise puhul tuleb tegeleda samal ajal nii eluslooduse kui ka maastiku eluta osaga. Seetõttu tuleks antud tegevusplaani puhul kõne alla kombineeritult nii konserveeriv kui ka restaureeriv lähenemine. Alljärgnevalt toon välja tähtsamad momendid Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku maastiku hooldamisel:

1. Planeering:

Nagu eelnevalt öeldud, on suur osa Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku maa-alast seoses omandireformide tõttu kadunud, muutunud on täielikult endise aiandusnäituste ala funktsioon. Seetõttu on esialgse lilleaia planeeringu täies mahus taastamine tänasel päeval võimatu. Arvestades käesolevat olukorda, on mõistlik tegeleda hoonekompleksi Pirita tee poolsele küljele jääva alaga ning kohvik Tuljaku poolisel osal paikneva endise kaminat aia osaga. Taastada tuleb hoonetest avanevad vaated Tallinna lahe suunas. Samuti näen ette algselt planeeritud ja rajatud tiigi taastamist.

2. Taimestik:

Arvestades eluslooduse pideva muutumisega ajas, tuleb tagada maastiku regulaarne hooldus, säilitamaks vaateid hooneesisele avarale muruväljale, Tallinna lahele ning Tallinna panoraamile Pirita tee poolisel küljel. Seetõttu on lubatud mitmete juhuslikult kasvanud puude ning põõsaste eemaldamist juhindudes Olev Abneri koostatud puittaimestiku haljastuslikule

hinnangule.⁵¹ Ka edaspidi tuleb tagada taimmaterjali korrapärane ja asjatundlik hooldus, mis hõlmaks puude ja põõsaste hoolduslõikust, uute taimede istutus vastavalt originaalsele planeeringule ja soovitudele taimmaterjali osas ning suurte murupindade järjepidevat niitmist. Arhitekt toob välja, et lillepeenraid, kui kalleid ja suurt hooldust nõudvaid haljastuselemente, tuleks kasutada pigem tagasihoidlikult.⁵² Antud juhul, kus Lillepaviljoni haljastustöötajate arv on viidud miinimumini, ei ole otstarbekas taastada esiplatsil paiknenud lillepeenraid sedavõrd suures mahus, kui originaalsel plaanil.

3. Teed:

Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku esisel alal tuleb taastada olemasolevad jalgteed. Puuduvad või katkised betooni – dolomiidiplaadid asendada olemasolevatega sobivate plaatidega. Antud jalgteede avamise eesmärgil võib eemaldada teele kasvanud torkava kuuse (*Picea pungens*).

4. Piirded, valgustid ja skulptuurid

Käsitletava ala Pirita tee poolsel küljel on hästi säilinud algne metallpiire ja värav. Kohvik Tuljaku poolsel küljel on säilinud paekivist piire ühes välikaminatega ja tellistest laotud korstnatega ning betoonastmete ja metallpiiretega trepp. Säilinud originaalsed välisvalgustid tuleb restaureerida ja nende eeskujul valmistada praeguseks hävinud valgustite asemele koopiad. Metallpiirded tuleb puhastada ja värvida tuginedes algsele värvilahendusele. Lillepaviljoni aeda paigutatud skulptuurid on rahuldavas või heas olukorras ning edaspidise säilimise huvides vajavad puhastamist samblast ja vetikatest ning mõnel juhul ka vuukide täitmist.⁵³ Olemasolevad aiaskulptuurid on osa maastikukujundusest ja neid ei ole lubatud sealt eemaldada. Need detailid väärivad originaalsete maastikukujunduse detailidena kindlasti edaspidist hooldust ning säilitamist.

Kõik eelnevalt välja toodud maastikukujunduse detailid ja maastikuplaneering annavad oma terviklikkuses alale tema väärtuse ning seetõttu väärivad igal juhul säilitamist ning täpsema edaspidise hoolduskava väljatöötamist. (Lisa 1. Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku olemasolev olukord ja väärtuslikud kujunduselemendid.)

⁵¹ O. Abner, Pirita tee 26E ala puittaimestiku haljastuslik hinnang. TKVA, n N-9I, s 246.

⁵² Projektide seletuskirjad. EAM, f 33, n 5, s 1.

⁵³ Raam arhitektid, Pirita tee 26E kinnistu detailplaneeringu eskiis, 2010. TKVA, n N9-I, s 243.

4. JUHTUMIUURING 2: KURTNA LINNUKASVATUSE KATSEJAAM

4.1. Ehituslugu ja arhitektuur

Linnukasvatuse kontrollkatsejaam asutati 1949. aastal Kurtnasse ning see kuulus majandi „Eesti Loomakasvatus“ alla. Alates 1957. aastast muudeti sovhoos Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama (edaspidi Kurtna LKJ) nimeliseks ning oma tegevusega kuulus Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi alla.⁵⁴ Linnukasvatusega tegeleti Kurtnas 2001. aastani.

Kurtna LKJ peamaja projekt valmis 1965 aastal ja valmis Kurtnas linnukasvatajate rahvusvaheliseks konverentsiks 1966. aastal. Nagu toleaeagsed maaehitused ikka, valmis ka selle hoone projekt ENSV Riikliku Ehituskomitee RPI „Eesti Maaehitusprojekti“, kus Valve Pormeister töötas 1992. aastani. Uus hoone projekteeriti endise Kurtna mõisa peahoone asemele. Tegemist oli 19. sajandil rajatud puidust hoonega, mis oli enne uue hoone valmimist linnukasvatuse sovhoosi hooneks.⁵⁵ Kui esialgu oli planeeritud hoone rekonstrueerida, siis tegelikkuses otsustati siiski vana puidust hoone täielikult lammutada ning Valve Pormeistri projekti järgi valmis uus hoone (ill 14, 15). Lisaks hoone projekteerimisele ja ümbritseva maastikuarhitektuurse lahenduse väljatöötamisele oli Pormeistril samaaegselt käsil ka kogu Kurtna asula heakorrastusprojekt. Hoone kvaliteedi tagas ka pidev ehitusjärelvalve Pormeistri enese poolt ning hea koostöö projekti töödejuhatajaga.⁵⁶

14. Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone vaade, 1965.a.

⁵⁴ Kurtna Linnukasvatuse Katsejaam-sovhoos – Eesti Entsüklopeedia 5. Peatoimetaja Ülo Kaevats. Tallinn: Valgus, 1990, lk 235.

⁵⁵ Eesti mõisaportaali Kurtna mõis. <http://www.mois.ee/harju/kurtina.shtml> (vaadatud 03.XII 2012).

⁵⁶ Maa-asulate arhitektuurist Eestis (Saku, Kurtna, Vinni). EAM, f 38, n 3, s 1.

Hoone valmimine tõi kaasa palju positiivset tähelepanu ning Kurtna LKJ valmimisest kirjutasid nii eesti- kui välismaised väljaanded. Kui kodumaises ajakirjanduses leidsid artikleid uusehitistest, siis enamasti kirjutati just ehituskvaliteedi ja ehitajate tööd kiirust silmas pidades.⁵⁷ Oma töö eest Kurtnas nimetati riikliku tunnustusega Valve Pormeister 1967. aastal ENSV teeneliseks arhitektiks. (Lisa 5. Valmimisjärgsed fotod Kurtna LKJ peahoonest.)

15. Vaade Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoonele, 1966. a.

Valve Pormeister asetas uue hoone endise mõisahoone asukohale. Senine asukoht oli kõige sobivam arvestades maastikku ning juba olemasolevat kõrghaljastust. Arhitektuuri iseloomustab eelkõige ehitise maadligi hoiak, mida rõhutavad nii karniisid kui pikad ühtse rivina kulgevad aknaread. Lõunafassaadi ilmestas Valve Pormeister õhulise trepiastmestikuga. Peasissekäik on suunatud itta ning hoone koosneb kahest tiivast – peasissekäigust põhjapoole jääb avar ühekorruseline lehvikukujuline saaliosa ning kahekorruselisse lõunaosa, kuhu kavandati teadustöötajate kabinetid, raamatukogu, arhiiv, labor ning külalistetoad. Hoone katusel, kahe mahu ühenduskohas, paiknes kõrge valge korstnaga moodne välikamin ja puhkenurk.⁵⁸

Nagu eelnevate projektide Lillepaviljoni ja kohvik Tuljak puhul, jäi nüüdki Pormeister truuks samadele materjalidele. Fassaad on laotud puhasvuugiga keraamilistest punastest fassaaditellistest. Hoone horisontaalset joont rõhutasid valged siledapinnalistest

⁵⁷ „Iga uus lavastus, film kirjandusteos kujuneb meil mingisuguseks sündmuseks kultuurielus – otsustades vastukaja järgi ajakirjanduses. Neid retsenseeritakse, kritiseeritakse, avaldatakse vastakaid arvamusi. Arhitektuuriteose sünnile tavaliselt niisugust tähelepanu osaks ei lange (kui jätta arvestamata šabloonsset kriitikat „projekti“ aadressil koos eesrindliku krohvija mainimisega)“. – Boris Mirov, Kavatsus ja selle teostus. – Sirp ja Vasar 15. IX 1967, nr 37.

⁵⁸ Silvi Lindmaa-Pihlak, AS Restauraator Projekt; Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama arhitektuuri-ajaloolised muinsuskaitse eritingimused, 2001. ERA, f 5025, n 2, s 5715.

eterniitplaatidest karniisid. Akende lahendus rõhutas veelgi horisontaalsust – akende vaheline osa oli kaetud musta klaasiga sobituses tumedate aknaraamidega.

Hoone sisekujunduse autoriteks olid, nagu kohvikus Tuljak, Vello Tamm ja Väino Asi. Peahoone esindusruumis, saalis, liigub Pormeistri punaste tellistega välisfassaad sujuvalt üle ka interjöörikujundusse. Saali lagi oli liigendatud astmeliste puitfermidega ning kaetud puitlaudisega. Üheks tähtsaks sisekujunduslikuks elemendiks olid hoonet ümbritsevad maalilised maastikuvaated, mistõttu võib lugeda üheks tähtsaks elemendiks suurte aknapindade kasutamist. Vello Tamme ja Väino Asi ülesandeks sisekujunduses oli eelkõige hoonetele sobiva mööbli, lampide ja muude detailide kujundus.

2001. aastal rekonstrueeriti hoone majutusasutuseks. Suuremaid ümber- või juurdeehitusi hoonel varem tehtud ei olnud ja väga hästi oli jälgitav ehitusaegne olukord. Säilinud oli originaalne ruumistruktuur ning suur osa sisekujundusest. Restaureerimistöde käigus lammutati osaliselt endine kinoruumi vahesein saaliosas ning ehitati baarilett tulevase restorani teenindamiseks. Keldriruumid ehitati välja köögiosaks ja endised kabinetid ehitati välja hotellitubadeks.⁵⁹

4.2. Maastiku ajalugu ja planeerimine

Õppinud maastikuarhitektina oli Valve Pormeister seisukohal, et samaaegselt hoone ehitusprojektiga, tuleks kindlasti koostada ka haljastusprojekt. Kuna mitme projekti puhul lõikasid kokkuhoiukäärid just haljastusele kuuluva osa, siis Valve Pormeister rõhutas iga projektiga selle osa tähtsust. Oma projektide haljastuslikku poolt käsitles ta samasuguse väärtusena kui projekti mahulist arhitektuurset osa. Tema põhimõtete kohaselt tuli haljastustöödega peale hakata kindlasti enne hoone enese ehitustöid.⁶⁰

Samamoodi toimis Pormeister ka Kurtna projekti puhul. Aastatel 1964 – 65 koostas ta Kurtna asula planeeringu ning heakorrastusprojekti. Enne hoone ehitustöid korrastati ümbritsevad teed ja juba olemasolevad haljasalad, paisjärve kaldad korrastati. Samaaegselt mõeldi läbi hoonet ümbritsevad väikevormid nagu jalakäijate sild, trepid paisjärve äärse vaateplatvormini ja vaateplatvorm ise. Sarnaselt Lillepaviljoni projektiga jättis Pormeister alles osalt

⁵⁹ Harju maakond Saku vald Kurtna küla. Keskuse 12. Arhitektuuri-ajaloolised eritingimused. Töö nr. A-4689. ERA, f 5025, n 2, s 5715.

⁶⁰ V. Pormeister, Ettekannete ja artiklite käsikirjad. EAM, f 33, n 5, s 3.

mõisaaegadest säilinud kõrghaljastuse hoone vahetus ümbruses. Tulevase hoone ümbrus puhastati juhuslikult kasvanud põõsastest, taasluues maalilisi vaateid paisjärvele.

Väikevormidest kuulus maastikukujunduse juurde jalakäijate sild hoone lõunaküljel, mis ühendas peahoonet sööklaga. Sild oma kujunduses on lakooniline paekivist aluse ja monoliitsest raudbetoonist piiretega rajatis, mis kooskõlas peahoone valge eterniidist karniisiga.

Paisjärveäärne platvorm oli kujundatud metallist piirete ja raudbetoonist plaadina, milleni viis mööda murumätastega kaetud kallast kiviastmetega trepp. Kurtna haljastamisel kasutatud taimmaterjal koosnes suures osas juba olemasolevast kõrghaljastusest kombineerituna madalakasvulistest põõsastest ja lillepeenardest.⁶¹ Hoone ümbrust kaunistasid roosipeenrad ja peasissekäigu juures asuvas hoonega seotud lillekonteineris olev valik suvelilli. (Vt lisa 6. Maastikukujunduses planeeritud taimede loetelu.)

4.3. Maastiku konserveerimistööd

4.3.1. Väärtused

Nagu eelnevalt välja toodud Lillepaviljoni ning kohvik Tuljaku puhul, seisneb ka Kurtna LKJ peahoone ja maastikukujunduse väärtus eelkõige väga hästi säilinud ühtses tervikus, olles samal ajal ka Eesti kontekstis Nõukogude perioodil ühena vähestest terviklikult säilinud modernse arhitektuuri ja maastikukujunduse näidetest. Lisaks Kurtna LKJ peahoonele võib esile tõsta ka asula keskust üldiselt. Kui suur osa omaaegsetest kolhoosikeskuste planeeringutest jäi tegelikkuses suures osas välja ehitamata, siis Kurtna ning ka näiteks Vinni ja Saku keskused on suures osas täielikult Nõukogude perioodil teostatud ning selle tõttu ka omal ajal esile tõstetud.⁶² Väga hästi tuleb ka Kurtna kujunduse puhul välja arhitekti oskus siduda hoonet ning maastikku ühtseks tervikuks. Kokkuvõtvalt võib Kurtna suurimate väärtustena nimetada eelkõige maastiku ja hoone ansamblilisust, olles silmapaistva arhitekti loominguna üheks vähesteks selle ajaperioodi säilinud näideteks. (Vt lisa 5. Kurtna LKJ olemasolev olukord ning väärtuslikud kujunduselemendid.)

⁶¹ Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone Nõukogude Eesti preemia kandidaadiks esitamise ettepanek. Tallinn 1967. EAM, f 4, n 5, s 6.

⁶² Boris Mirov, Maa-asulate arhitektuurist Eestis (Saku, Kurtna, Vinni), 1974. EAM, f 38, n 3, s 1.

4.3.2. Olemasolev olukord ja ettepanekud konserveerimistöödeks

Võrreldes eelnevalt kirjeldatud Lillepaviljoni ning Tuljaku olukorda, on Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoonet ümbritsev maastikukujundus, vaatamata oma esialgse funktsiooni muutumisele, tänaseks väga hästi säilinud (ill 16, 17, 18). Oma linnalähedase asukoha tõttu on Kurtna küla elanike arv viimaste aastate jooksul pidevalt kasvanud ning aktiivselt tegutseb ka Kurtna külaselts.⁶³ Külaseltsi aktiivsel eestvedamisel on senini keskuse ümbrus koos teede ja haljastusega väga hästi korras hoitud. See näitab, kui oluline on inimeste poolne maastiku väärtustamine. Asjatundlik hooldus on maastikukujunduse säilivuse võtmesõna. Maastiku korrastamise ja säilitamise puhul tuleb ka Kurtnas kõne alla konserveerimis- ja restaureerimistegevusi kombineeriv lähenemine. Nagu öeldud, on algselt rajatud muruväljad, osalt mõisaaegne kõrghaljastus ja paisjärve kaldad heas korras tänu pidevale hooldusele. Siiski vajavad tähelepanu mõned väiksemad detailid maastikukujunduses, millest täpsemalt alljärgnevalt.

1. Planeering:

Vastavalt arhitekti ideele on antud maastikuplaneeringu oluline osa hoone asetamine maalilise paisjärve kaldale, kõrghaljastuse vahele ning hoonest avanevad vaated ümbritsevale keskkonnale. Arvestades fakti, et Kurtna peahoone paigutati endise mõisahoonde asukohale, on alles ka suur osa mõisaaegsest kujundusest ning see vajab kindlasti säilitamist. Jälgida tuleb seda, et taimestiku hooldus oleks järjepidev, tagades algselt planeeritud vaated, ümbritseva haljastuse ning hooneesise esindusväljaku säilimise.

2. Taimestik:

Kujunduses on Valve Pormeister kasutanud eelkõige õitsevate põõsaste ning kõrghaljastuse vaheldumist. Tuginedes sellele, on paisjärve kaldad ja ülejäänud maastik vaja puhastada juhuslikult kasvanud taimestikust. Hävinud puude, põõsaste asemele tuleb istutada uus kohane taimestik. Pormeistri soovitude kohaselt ei ole mõtet lillepeenardega ühiskondlike hoonete ümbruses liialdada, seepärast ei ole ta ette näinud peenarde rajamist ka Kurtnas.⁶⁴ Antud juhul on oluliseks kujunduslikuks elemendiks nähtud ette vahelduvate taimedega

⁶³ Kurtna küla arengukava 2010 – 2015. <http://sakuvald.ee/21143> (vaadatud 19. V 2013).

⁶⁴ V. Pormeister, Asula heakorramisest. – Nõukogude Naine 1962, nr 4, lk 31.

peasissekäigu äärne lillekonteiner, mis tuleb säilitada. Maastiku tervikuks siduvaid muruplatse tuleb regulaarselt niita ja vajadusel teha murupinna taastamiseks pealtremonti.⁶⁵

3. Teed

Kurtna esiküljel on arhitekt planeerinud parkimisplatsi kuni 9-le masinale. Olemasolevat parkimisala ei ole lubatud haljastuse arvelt suurendada. Hoonet ümbritsevad plaaditud teed tuleb puhastada ja säilitada originaalses mahus. Katkised jalgteeplaadid asendada sobivate uute plaatidega.

4. Rajatised ja väikevormid:

Paisjärve äärde viiv astmestik on üsna halvas seisus ning selle purunenud paekivist astmed tuleb asendada uutega. Samuti nõuab tähelepanu järveäärne olev metallpiiretega ääristatud betoonist vaateplatvorm. Metallpiirded tuleb vajadusel asendada ning värvida arvestades algset värvilahendust.

16. Lillekonteiner, 2012. a.

17. Säilinud jalgteed, 2012. a.

18. Järveni viiv astmestik, 2012. a.

⁶⁵ V. Pormeister, Asula heakorrastamisest. – Nõukogude Naine 1962, nr 4, lk 31.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö fookuses on Nõukogude modernistlike maastike restaureerimise problemaatika Lillepaviljoni, kohvik Tuljaku ning Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone näitel.

Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku autorina on Valve Pormeister leidnud tunnustust nii Eestis kui ka Nõukogude Liidus laiemalt. Tema arhitektuuriloomingut hinnatati kõrgelt vahetult peale loomist ning samaväärselt ka tänasel päeval. Kui üldiselt seatakse veel mõnel pool Nõukogude perioodi arhitektuuri kvaliteeti ja väärtust kahtluse alla, siis nii Lillepaviljon⁶⁶ kui ka kohvik Tuljak⁶⁷ on riiklike mälestistena kaitse alla võetud juba 1997. aastal. Kuna oma loomingus rõhutas Valve Pormeister alati maastiku ja arhitektuurse mahu ühisosa ja terviklikkust, siis ei saa me tänagi vaadelda ei hoonet ega maastikukujundust eraldiseisvate osadena. Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et Lillepaviljoni ning kohvik Tuljaku näol on tegu küllalt hästi säilinud näitena Nõukogude maastikukujundusest ning arhitektuurist, iseloomustades samal ajal suurepärase näidetena Valve Pormeistri loomingu põhimõtteid.

Minu uurimistööst selgus, et tänaseks on töös kajastamist leidnud maastikud üsnagi hästi säilinud. Maastikus on säilinud algse kujunduse järgi rajatud taimeistik. Samuti on alles suur osa originaalseid maastikuelemente, muuhulgas jalgteed, trepid, valgustid ja aiaskulptuurid. Kuna maastik koos oma taimeistikuga on ajas pidevalt kasvav ja arenev keskkond, on edaspidise tegevusplaani võtmeküsimusteks eelkõige järjepideva hoolduse tagamine. Tulevasi restaureerimistöid hõlbustavad arhiivis säilinud arhitekti käsikirjad ning projektide seletuskirjad. Antud maastike väärtustena võib välja tuua eelkõige nende olulisust peatükina Eesti maastikuarhitektuuri ajaloos. Tegemist on ühena vähestest omal ajal teostatud ja tänaseni säilinud modernistlikust maastikukujundusest. Samamoodi tutvustavad Lillepaviljon ja kohvik Tuljak ning Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone suurepäraselt Valve Pormeistri põhilisi maastikukujunduse võtteid ning ideid.

Nõukogude perioodi maastikuarhitektuur ning selle restaureerimine ei ole varem Eestis uurimistöö teemaks olnud. Peamiselt on käsitletud ajaloolisi mõisa- ja pargimaastikke ja mõnevõrra ka Eestimaist külamaastikku. Kuna minu tööd piiritles väga lühike ajaperiood ja käsitlust leidsid ainult ühe arhitekti üksikud valitud näited, siis on põhjust lähimineviku

⁶⁶ Lillepaviljon, Kultuurimälestiste riiklik register.

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=8191> (vaadatud 19. V 2013)

⁶⁷ Kohvik Tuljak, Kultuurimälestiste riiklik register.

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=8192> (vaadatud 19. V 2013)

maastike teemadel uurimistööd veel edaspidigi teha. Uurimisteemadena toon esile mitmete Nõukogude perioodi maastikuarhitektide ning haljastajate elutööd. Kindlasti vajaks edaspidist süvenemist näiteks Aleksander Niine töö nii õppejõu kui ka esimese maastikuarhitektuuri teoreetikuna. Samuti võiks käsitleda Nõukogude perioodil rajatud linnapargid, elamurajoonide haljastus ning ka endiste kolhoosikeskuste haljastusplaanid ning nende restaureerimisega seotud küsimused tänasel päeval.

SUMMARY

In previous years the Soviet architecture has been recognized more and more by the public. Through many processes of which some have led to the destruction of valuable objects, this era has begun to get more attention and appreciation. For the increase of public awareness many programs concerning this specific architectural heritage have been brought to life. However the landscape architecture of this era has been neglected in these programs. In context of Estonian research the Soviet landscape architecture still remains unexplored.

This Bachelor's work in hand attends to the research of Soviet landscaping based on two different examples. The purpose of this work was to reveal the restaurational problematics of the Soviet landscaping through illustrations and examples and also to understand the value of those landscapes. Also giving an overview of the current conditions they are in. Another purpose of my work was to introduce the early works of Valve Pormeister, which would include the landscaping, architecture and interior design. All of the chosen objects – Lillepaviljon, café Tuljak and the Headquarters of Kurtna Linnukasvatuse Katsejaam – were built in 1960-1966. I based my choice of these three buildings on the different conditions they are in and the changed purposes, that they are used for today. All of these objects at hand were built in the same short window of time, but are all in very different standing conditions today. The last renovational and constructional work on Lillepaviljon was done 18 years ago following the project of the author herself. The Café Tuljak has been standing empty for almost ten years, with most of the original interior design and garden being destroyed by time. The restored Headquarters of Kurtna Linnukasvatuse Katsejaam has been customized into a hotel with most of the original interior design and landscape architecture remaining.

The research of my work has revealed that the landscapes in question have all maintained quite well with the originally found vegetation remaining as well as most of the landscape elements such as pathways, stairs, lamps and sculptures. As a landscape with its vegetation is a continuously growing and developing environment, the key point for the plan of action hereafter should above all be well provided continuous maintenance. Contributing to the restaurational work from hereafter are the manuscripts and legends remaining in archives by the author. Above all these landscapes can be appreciated as a significant chapter in the history on Estonian landscape architecture. They are one of the few modern landscapes remaining of their time and giving an excellent overview of the main concepts and techniques of Valve Pormeister's work.

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud lühendid:

EAM – Eesti Arhitektuurimuuseum

EFA – Eesti Filmiarhiiv

ERA – Eesti Riigiarhiiv

TKVA – Tallinna Kultuuriväärtuste Amet

MKA – Muinsuskaitseamet

Illustratsioonid:

1. Valve Pormeister Kurtnas, 1966 a. Projektifotod, fotod: Kurtna LKJ peahoone (1965-1966). EAM, f 33, n 3, s 17.
2. Vaated Lillepaviljoni interjööri, 1960. a. Tallinna Lillepaviljon. EAM, f 33, n 1, s 140.
3. Vaade Lillepaviljoni esiküljele, 1962. a. S. Migdal, Vaade Lillepaviljonile Pirita teel, 1962. EFA, f 289, s 0-79556.
4. Vaated Lillepaviljonile projektifaasis. Lillepaviljoni akvarellplanšetid. EAM, f 33, n 1, s 22.
5. Vaade Lillepaviljoni kohvikuosale, 1964. a. Pirita Lillekasvatuse Nädissovhoosi konverentsi- ja näitusekeskus, Pirita tee äärsed ala ja lillepaviljoni rekonstrueerimine. EAM, f 33, n 1, s 21.
6. Tallinna Lillepaviljoni üks algsetest variantidest. Autor rõhutab akendest avanevat vaadet Tallinna linnale. Tallinna Lillepaviljon, variant „A“. EAM, f 33, n 1, s 143.
7. Vaade Lillepaviljonile ja kohvik Tuljakule, 1968. a. Oskar Juhani, 1968. EFA, f 252, s 0-63601.
8. Kiviktaimla sissepääsu kõrval, 1960. a. Valdur – Peeter Vahi, 1960. a. EFA, f 412, s 0-229645.
9. Kamine aed, 1966. a. O. Koska, 1966. EFA, f 204, s 1-4124.
10. Algsed väravad, 2013. a. Hanna Selvet.
11. Kinnikasvanud jalgtee, 2013.a. Hanna Selvet.
12. Kamine aed, 2013. a. Hanna Selvet.
13. Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku tänane krundijaotus. www.maaamet.ee (vaadatud 22. V 2013)

14. Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone vaade, 1965.a. Projektifotod, fotod: Kurtna LKJ peahoone (1965-1966). EAM, f 33, n 3, s 17.
15. Vaade Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoonele, 1966. a. Olev Koska, 1966. EFA, f 204, s 0-70028.
16. Lillekonteiner, 2012. a. Hanna Selvet.
17. Säilinud jalgtee, 2012. a. Hanna Selvet.
18. Järveni viiv astmestik, 2012. a. Hanna Selvet.

Arhiiviallikad:

Eesti Arhitektuurimuuseumi arhiiv:

- Harju maakond Saku vald Kurtna küla. Keskuse 12. Arhitektuuri-ajaloolised eritingimused. Töö nr. A-4689. ERA, f 5025, n 2, s 5715.
- Kohviku „Tuljak“ juurdeehitus. EAM, f 33, n 1, s 13.
- Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone Nõukogude Eesti preemia kandidaadiks esitamise ettepanek. Tallinn 1967. EAM, f 4, n 5, s 6.
- Lille- ja metsandusnäituste kujundused Tallinna Lillepaviljonis. 1962-1966. EAM, f 33, n 1, s 3.
- Lillepaviljoni akvarellplanšetid. EAM, f 33, n 1, s 22.
- Lille- ja metsandusnäituste kujundused Tallinna Lillepaviljonis. 1962-1966. EAM, f 33, n 1, s 3.
- Maa-asulate arhitektuurist Eestis (Saku, Kurtna, Vinni). EAM, f38 n 3, s 1.
- Mirov, Boris. Maa-asulate arhitektuurist Eestis (Saku, Kurtna, Vinni), 1974. EAM, f 38, n 3, s 1.
- Pirita Lillekasvatuse Näidissovhoosi konverentsi- ja näitusekeskus, Pirita tee äärse ala ja lillepaviljoni rekonstrueerimine. EAM, f 33, n 1, s 21.
- Pormeister, Valve. Ettekannete ja artiklite käsikirjad. EAM, f 33, n 5, s 3.
- Projektide seletuskirjad. EAM, f 33, n 5, s 1.
- Tallinna Lillepaviljoni variant A. EAM, f 33, n 1, s 143.
- Tallinna Lillepaviljon. EAM, f 33, n 1, s 140.
- Tallinna Lillepaviljoni maa-ala vertikaalplaneerimine 1959. EAM, f 33, n 1, s 4.
- Tallinna Lillepaviljon, projekt. 1959. EAM, f 33, n 1, s 140.

Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv:

- Abner, Olev. Pirita tee 26E ala puittaimestiku haljastuslik hinnang. TKVA, n N-9I, s 246.
- Kalm, Mart. Tallinn, Pirita tee 26 Lillepaviljoni krundi detailplaneeringu arhitektuuriajaloolised eritingimused. Tallinn, 1998. TKVA, n 2, s 118-b.
- Künnapu, Liivi. Muinsuskaitse eritingimused Tallinnas, Pirita tee 26E kinnistu detailplaneeringu koostamiseks, juurdeehituse projekteerimiseks ning kohvikuhuone restaureerimiseks. Tallinn, 2010. TKVA, s N9, n 6425-A.
- Raam arhitektid. Pirita tee 26E kinnistu detailplaneeringu eskiis. Tallinn 2010. TKVA, n N9-I, s 243.
- Sander, Heldur. Pirita tee 26 ja 26E vahelise haljastuse hinnang. TKVA, n N-9I, s 246.

Eesti Riigiarhiiv:

- Lindmaa – Pihlak, Silvi, Restauraator Projekt AS. Kurtina Linnukasvatuse Katsejaama arhitektuuri-ajaloolised muinsuskaitse eritingimused. Tallinn, 2001. ERA, f 5025, n 2, s 5715.
- Pormeister, Valve; Ruud, Ferdinand. Tallinna lillepaviljon. Fotoalbum koos protokollidega nimetatud töö Nõukogude Eesti preemia taotlemiseks esitamise kohta, 1965 a. ERA, f R-1873, n 1, s 21.
- Pirita aiandussovhoosi näidisaia lillepaviljoni juurdeehitus; töö nr E-338/2507. Haljastamise plaan. ERA, f V-127, n 1, s 8274.

Käsikirjad:

- Haenraets, Jan. Identifying key problems regarding the conservation of designed landscapes: landscapes of the recent past. Doktoritöö, De Montfort University. Leicester, 2009.
- Jänes, Liina. Valve Pormeister ja Eesti maa-arhitektuuri tõus. Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituut. Magistritöö. Tallinn, 2005.
- Sinijärv, Urve. Kunst ja loodus pargis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn, 2012.
- Suits, Maris. Varajane raudbetoon Eesti arhitektuuris. Restauraatori vaatenurk. Magistritöö. Tallinn, 2010.

Internetiallikad:

- Burra Harta http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf (vaadatud 08. V 2013).
- Eesti Kunstiakadeemia vilistlased. Aia- ja pargikujundus. <http://www.artun.ee/popText.php?id=276> (vaadatud 13. IV 2013).
- Firenze Harta http://www.muinas.ee/files/Firenze%20harta_web.pdf (vaadatud 08. V 2013).
- Eesti mõisaportaali. Kurtina mõis. <http://www.mois.ee/harju/kurtina.shtml> (vaadatud 03. XII 2012).
- Kurtina küla arengukava 2010 – 2015. <http://sakuvald.ee/21143> (vaadatud 19. V 2013).
- Muutused Lauluvaljakul 1957 – 1960. <http://luluvaljak.ee/tallinna-luluvaljak/ajalugu/muutused-luluvaljakul-1957-1960><http://luluvaljak.ee/tallinna-luluvaljak/ajalugu/muutused-luluvaljakul-1957-1960> (vaadatud 24. XI 2012).
- Kultuurimälestiste riikliku registri andmebaas. <http://register.muinas.ee/> (vaadatud 19. V 2013).

Publitseeritud materjalid:

Raamatud:

- Arman, Harald; Kammal, Uno; Port, Mart; Saar, A. Nõukogude Eesti ehitus ja arhitektuur 1940 – 1965. Tallinn: Eesti Raamat, 1965.
- Hallas-Murula, Karin. Soome – Eesti: sajand arhitektuurisuhteid. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2005.
- Jagodin, Karen. Tamm ja Asi. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2007.
- Jokilehto, Jukka. Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2010.
- Jänes, Liina. Valve Pormeister. Eesti maa-arhitektuuri uuendaja. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2005.
- Kalm, Mart. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2002.
- Kaevats, Ülo. Kurtina Linnukasvatuse Katsejaam-sovhoos – Eesti Entsüklopeedia 5. Tallinn: Valgus, 1990.
- Niine, Aleksander. Maastikuarhitektuuri probleeme Eesti NSV-s. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1965.

- Niine, Aaleksander. Haljastaja käsiraamat. Tallinn: Valgus, 1970.
- Nurme, Sulev. Haljasalade kujundamine. Tartu: Eesti Põllumajandusülikool, 2003.
- Nurme, Sulev; Nutt, Nele. Pargiterminite seletussõnaraamat. Tallinn: Chaser Print Agency, 2012.
- Tammoja, Nora. Eesti aianduse biograafiline leksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998.

Ajakirjad, ajalehed ja kogumikud:

- Ceferin, Petra. Arhitektuuri imagoloogia. Soome ehituskunst läbi objektiivi. – Ehituskunst nr 41/42, lk 84 – 92.
- Kalm, Mart. Saunapidu suvilas. Nõukogude eestlased Soome järgi läänt mängimas. – Kohandumise märgid 2002. Lk. 161-175.
- Mirov, Boris. Kavatsus ja selle teostus. – Sirp ja Vasar 15. IX 1967, nr 37.
- Pormeister, Valve. Asula heakorrastamisest. – Nõukogude Naine 1962, nr 4, lk 31.
- Pormeister, Valve. Kolhooside loomise aegu ehk mis maamehel maketiga peale on hakata. – Eesti Kommunist, nr 4, 1989.
- Sisa, Uno. Kodulinn täna ja homme. Tõepoolest on aeg... – Sirp ja Vasar 04. V 1963.
- Tammet, Tiina. Eesti NSV 1960 aastate modernistliku maastikuarhitektuuri teoreetilised ja praktilised eeskujud. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2005, kd 14 (4), lk 118-136.
- Tammoja, Nora; Brafmann, Ethel. Parkide projekteerimine ja ehitamine aastail 1945...1980. – Ehitus ja Arhitektuur 1. Tallinn: Eesti NSV Riikliku Ehituskomitee bulletin, 1982.

LISAD

Lisa 1. Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku olemasolev olukord ja väärtuslikud kujunduselemendid.

Lisa 2. Väljavõte Lillepaviljoni 1991. a haljastusplaanist.

Lisa 3. Valmimisjärgsed fotod Lillepaviljonist ja kohvik Tuljakust

Lisa 4. Kurtna LKJ olemasolev olukord ning väärtuslikud kujunduselemendid.

Lisa 5. Valmimisjärgsed fotod Kurtna LKJ peahoonest.

Lisa 6. Maastikukujunduses planeeritud taimede loetelu.

Lisa 7. CD bakalaureuse töö ja täiendava fotomaterjaliga.

Lisa 1. Lillepaviljoni ja kohvik Tuljaku olemasolev olukord ning väärtuslikud kujunduselemendid.

Lisa 2. Väljavõte Lillepaviljoni 1991. a haljastusplaanist

- Käsitletava ala piir (3 krunti)
- Säilinud teedevõrk
- Lillepaviljon
- Kohvik Tuljak

Lisa 4. Fotod Lillepaviljonist ja kohvik Tuljakust

1. Vaade Lillepaviljonile 1961 a. Foto Vladimir Grobunov (Rahvusarhiivi fotode andmebaas FOTIS)

2. Vaade Lillepaviljonile 1962 a. Foto Karl Oras (FOTIS)

3. Õunte näitus Lillepaviljonis 1966 a. Foto Karl Oras (FOTIS)

4. Vaade Lillepaviljonile 1962 a. Foto V. Salmre (FOTIS)

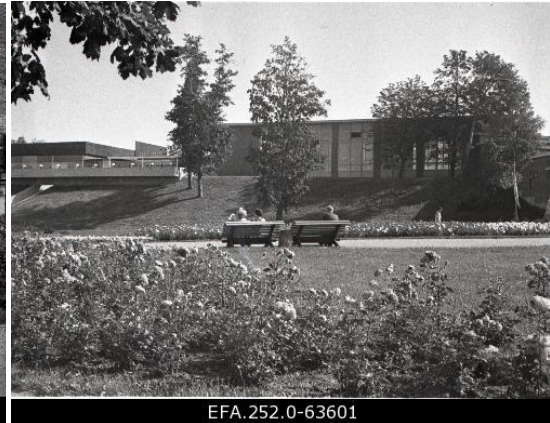
5. Vaade kiviktaimlale 1960 a. Foto Valdur-Peeter Vahi (FOTIS)

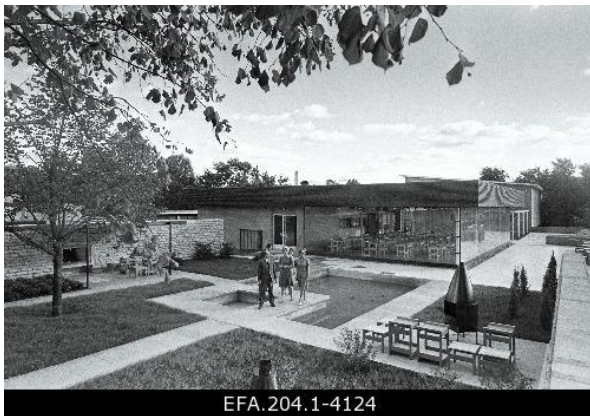
6. Sissepääs Lillepaviljoni 1967. Foto Endel Saar (FOTIS)

7. Lillepaviljoni aed 1962 a. Foto Karl Laane (FOTIS)

8. Vaade Lillepaviljonile ja Tuljakule 1968 a. Foto Oskar Juhani (FOTIS)

9. Vaade Tuljaku aiale 1966 a. Foto O. Koska (FOTIS)

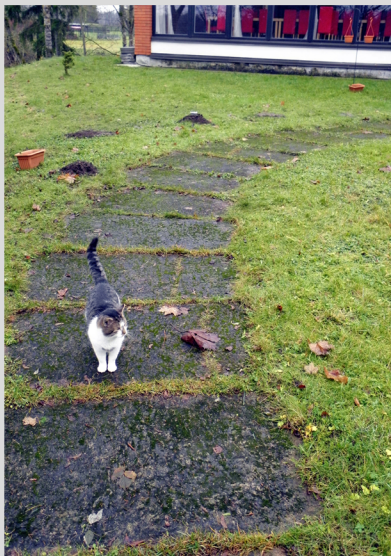

10. Vaade kaminaste aiale 1966 a. Foto O. Koska (FOTIS)

11. Tuljaku rõdu 1969 a. (FOTIS)

Lisa 4. Kurtna LKJ olemasolev olukord ning väärtuslikud kujunduselemendid.

Betoonplaatidega jalgteed

Vaated paisjärvele

Paisjärveni viiv paekivist
astmestik

Paisjärve ääres paiknev
betoonist vaateplatvorm

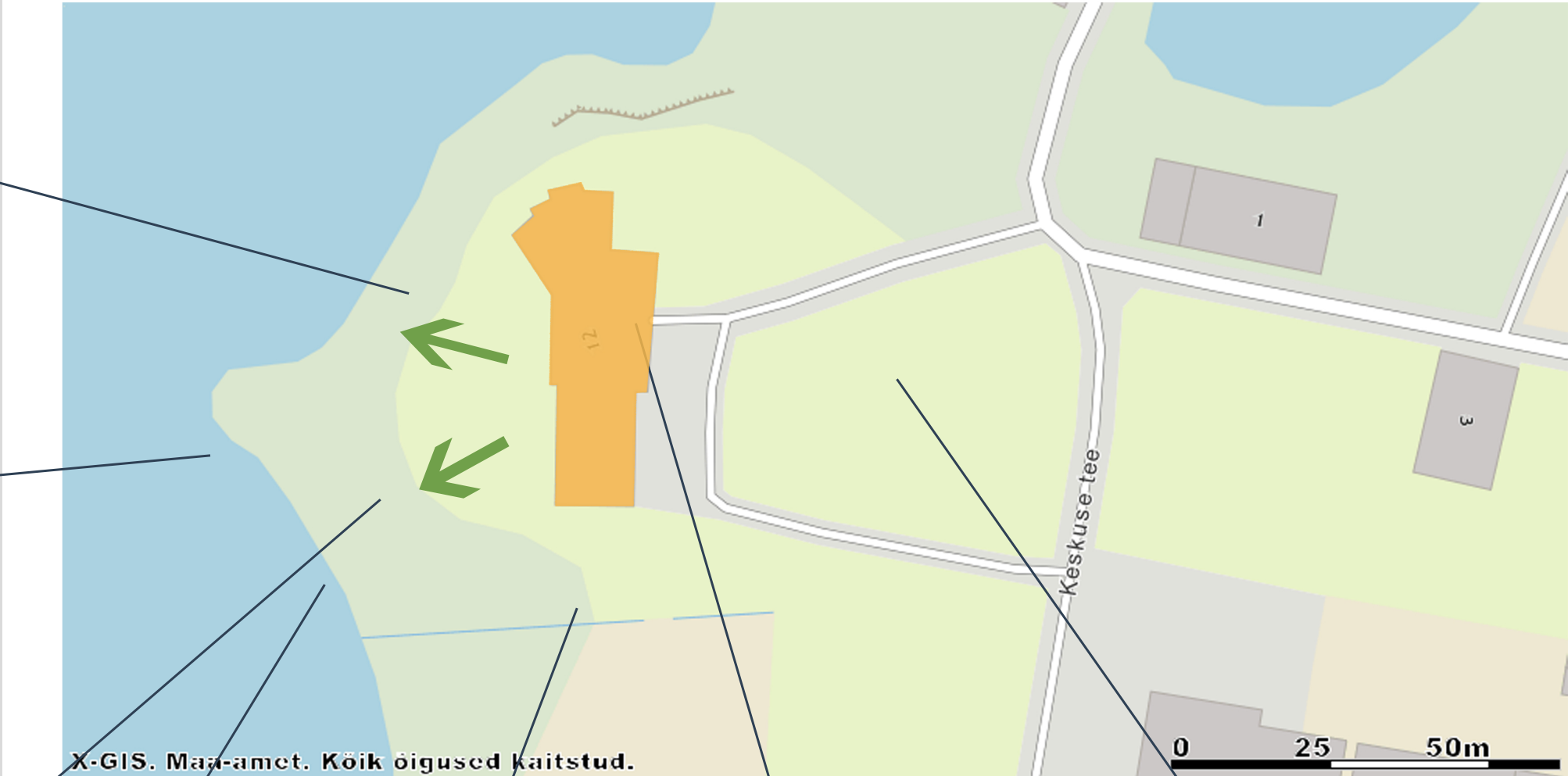
Peamaja ja sööklahoonet
ühendav betoonist sild

Sissepääsu kõrval paiknev
lillekonteiner

Kõrghaljastusega plats peasissekäigu ees

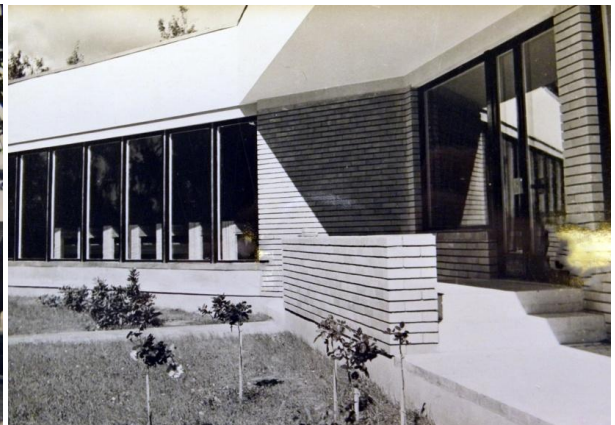

Olulisemad vaatesuunad

Lisa 5. Valmimisjärgsed fotod Kurtna LKJ peahoonest.

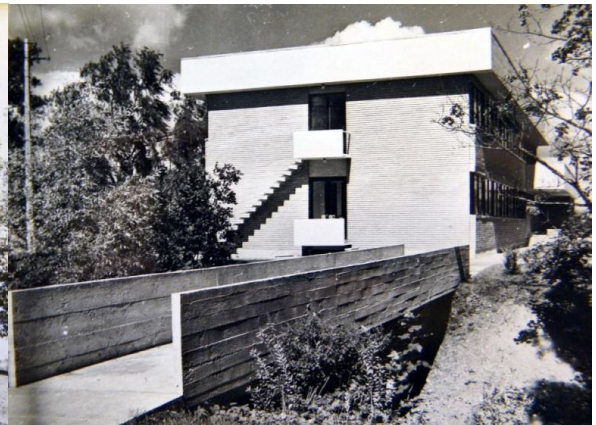
1. Vaade Kurtna LKJ peahoone sissepääsule, 1966 a. (EAM f 33, n 3, s 17)

2. Vaade Kurtna LKJ peahoone tagaküljele, 1966 a. (EAM f 33, n 3, s 17)

3. Vaade Kurtna LKJ peahoonele 1966 a. (EAM f 33, n 3, s 17)

4. Vaade Kurtna LKJ peahoonele ja sillale 1966 a. (EAM f 33, n 3, s 17)

5. Kurtna LKJ peahoone saal, 1966 a. (EAM f 33, n 3, s 17)

Lisa 6. Maastikukujunduses planeeritud taimede loetelu.

Kohvik Tuljak:

- Harilik kadakas (*Juniperus communis hibernica*)
- Kirju kadakas (*Juniperus squamata*)
- Roomav kadakas (*Juniperus horizontalis*)
- Mägimänd (*Pinus montana*)
- Torkav kuusk (*Picea pungens `argentea`*)
- Kanada kuusk (*Picea canadensis*)
- Hõberemmelgas (*Salix alba*)
- Harilik pärn (*Tilia cordata*)
- Erinevad suvelilled

Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone:

- Madal enelas (*Spiraea bumalda*)
- Rododendron (*Rhododendron*)
- Forsüütia (*Forsythia*)
- Ubapõõsas (*Chamaecytisus*)
- Mägimänd (*Pinus mugo*)
- Sabina kadakas (*Juniperus sabina*)